

PRIMERA PART

LA GRAN FAM

Vaig néixer en una d'aquelles cabanes rodones, fetes de pedra negrosa, que no escassegen pas en els termes muntanyencs d'en Casenac, de Sent Andriu, de Castelnaud i a tots els costers i afraus de la comarca sarladaesa, al cor del Perigord Negre.

La meva era al Puig de la Fiera, encarada al sol llevant, a alguns centenars de gambades de les alteroses torres del castell de Bainac.

Aquest castell, com sabeu prou, es dreça arran d'una esglaiosa cinglera, a plom damunt de la Gran Aigua. Però potser no sabeu què és la Gran Aigua; aquells que volen parlar fi l'anomenen el riu Dordonya. Jo l'he sentida anomenar d'aquesta manera per un predicant,¹ el qual, a fe meva, tenia la llengua força esmolada i parlava i parlava fins a fer venir set i perdre l'alè, i això tant dins l'església de Bainac com al defora, allà a la placeta que és prop de la Caforca o bé davant la portalada major del castell.

N'hi haurà més d'un que em reprendrà dient que el tal predicant no era més que un xarlatà de fira, ja que era heretge de la casta dels hugonots —i, per dir-ho en una paraula, digne de ser penjat a la branca major d'un castanyer revingut (que els castanyers van bé per aguantar tal mena de penjarolles). No diré pas el contrari; però, mireu, la meva mare i jo trobàvem que «papistes» i «hugonots»

1. Així anomenaven aleshores els pastors protestants.

no eren més que paraules que el vent esbarria, i no és amb remor de paraules que un pot omplir la panxa quan la fam us rosega les entranyes. De manera que donàvem les gràcies per un igual al cantaire de càntics que a l'esgranador de rosaris quan l'un o l'altre ens allargava un rosegó de pa que li demanàvem per amor de Déu.

Des del Puig de la Fiera, així que trobeu una clariana entre les alzines i els roures i una penya per pujar-hi, la vostra mirada cau de dret al fons de la barrancada per on la Gran Aigua es retorç, com una serpassa que s'esmunyís d'una banda a l'altra a través d'una prada.

De vegades, damunt d'aquell argent viu que relluu, passen les gavarres que davallen o remunten amb les veles esteses com llençols blancs que el vent fes volar. Les seguïu amb els ulls fins al Roc Mauri, i allà les perdeu de vista.

Enllà de l'aigua, teniu davant vostre les torres rodones del castell de Fairac sobre el seu petit turó; i a mà esquerra, entre la boira grisa, al cap del terme, els murs i les torres de Castelnaut.

Tot això, jo m'ho mirava i remirava sovint quan estava solet. I la mare em deixava allí llargues jornades, perquè ella anava de mas en mas i de poble en poble a pidolar rosegons. Al més sovint no tornava fins a entrada de fosc. Mentrestant, jo arreplegava braçades de branques mortes i guardava sota la cendra una mica de caliu per fer-li una bona flamarada si el temps era per a això. Posava molt de compte a no deixar morir aquell caliu i em sentia molt content quan, així que arribava la pobra dona de captar tot el dia, el foc nou s'esbadiava com una flor salvatge damunt la pedra plana que servia de llar, al mig de la cabana, i ens escalfava i ens feia llum.

En arribant, la mare penjava les alforges en una estaca

que hi havia ficada entre dues pedres a la paret, posava el gaiato repenjat prop de la porta i s'asseia sobre un tronc. Jo escorcollava el seu sac i hi trobava —si el recapte havia estat profitós— rosegons de pa negre, nous, pomes, o bé un manat de serves o de nespres si érem a entrada d'hivern.

Ens escalfàvem tots dos i ens engorroníem amb delícia. El fum... ¿per on s'escapava el fum? ¡Qualsevol podria dir-ho! S'escapava per on podia. Una mica per un forat que hi havia al mig de la teulada que feia volta, una altra mica per les esclertes que quedaven entre les pedres mal ajustades de la paret, i el que sobrava s'arrossegava d'aquí d'allà i s'esmunyia finalment per la porta, que apuntalàvem amb un feix de llenya.

¿Érem desgraciats en aquella època? Gens ni mica, a fe meva. O almenys no ho érem sempre, o no tant com podríeu creure. Teníem estones bones. De vegades, la flama clara pujava i a la seva claror vèiem tot el nostre patrimoni sense haver de guaitar gaire lluny. En un racó, els munts de falgueres seques que ens servien de llit; damunt les brases, l'olla renegrida on fèiem bullir alguns manats de castanyes; prop de la porta, una cantireta amb el broc trencat que ens servia per anar a buscar aigua a la font, un parell de troncs per seure, llenya per cremar... ¿Què més voldríeu?

Tota la roba que teníem, posada la dúiem: la mare, una vella jupa grisenca tota apedaçada, una cosa que tant podia dir-se gipó com camisa, i al cap un drapot negre que li estrenyia els cabells. Jo, un gipó de roba de sac amb tres forats, un de gran per passar-hi el cap i dos de més petits pels braços; unes calces esllenegades i res més, que anava descalç des del dia de Cap d'Any fins al de Sant Silvestre.

Quan vaig ser prou ganàpia i em vaig sentir amb prou delit per aventurar-me lluny de la nostra cabana, un bon dia em vaig arrapar a la soca d'un roure i, a força d'esgar-

rinxar-me cames i braços, em vaig enfilear fins dalt de tot de la cima. Volia veure el món. ¿I què vaig veure?

Turons i comes i, més enllà, més turons i més comes; boscos de roures, boscos de castanyers, boscos i més boscos. ¡No hauria dit mai que el món fos tan gran! Ni que fos d'aquella manera, tan boterut, amb alts i baixos, boscos i rierols; tot el món en alts i baixos, rierols i boscos.

Guaitant amb compte, vèieu aquí les torres d'un castell, més enllà les teulades negres d'un ramadet de masos, encara més lluny la verdor d'una prada o els rengs de ceps d'una vinya. I damunt d'una cinglera com una muralla, allà lluny, molt lluny, jo veia encara una esglesiola, un castellet, un molí de vent que feia voltar les aspes i prop de tot això un grapadet de cases d'allò més menudes. Aquell mateix vespre la mare em digué que allò era la ciutat de Doma. També em digué que hi havia, cap a la banda del sol llevant, més enllà de la coma de la Mat sempre infestada de lladres de camí ral, una altra vila anomenada Sarlat i que un dia hi aniríem.

—¿I quan hi anirem? —li vaig preguntar.

—¿Quan? —em respongué—. Quan seràs més gran i podràs caminar de valent.

Pel que fa a caminar, cal que us digui de bon principi que al temps que, després d'haver-me arrossegat de quatre grapes com un gosset, vaig començar a aguantar-me fent tentines sobre les meves dues cames, la mare conegué aviat que jo flaquejava de la dreta i que coixejava i garrellejava un bon bocí.

L'any següent, ja garrellejava i coixejava una mica més; i quan anava pels deu, ja tothom m'anomenava el Garrell, el Garrellet, el Coix, el Camacurt; però com que hi havia molts coixos, garrells i esguerrats de les cames a la comarca, i a molts d'ells ja els deien Camacurts, el malnom que al

capdavall em va quedar fou el de Garrell, o més ben dit, el Garrell de la Bruixa.

¡Ah! Vet aquí que ja ha sortit la cosa... El Garrell de la Bruixa... A la mare, la pobra, li deien la Maretassa quan ella ho sentia, i la Bruixa així que s'havia tombat. Deien que donava mal d'ull, que era capaç de donar mal d'amor a les fadrines, i de fer perdre les collites o neulir-les, i d'afollar les ovelles prenyades i què sé jo. Jo veia que algunes dones feien banyes amb els dits quan arribàvem i que d'altres es persignaven amb grans gestos o rondinaven oracions en veu baixa.

Si us haig de dir la veritat, que la gent s'empassés aquella falòrnia (que la mare era bruixa fetillera) no ens anava gens malament. Quan passàvem captant un mos de pa —de vegades jo la seguia—, pels masos d'aquell rodal, els page-sos, i sobretot les dones, no gosaven atiar els gossos contra nosaltres. ¡Penseu! Una bruixa fetillera pot donar una mala mirada al vostre bestiar, que ja no podrà engreixar-se, o fer que el llop us arrabassi els anyellets més grassos o que la mostela us degolli tot l'aviram en una nit. Una bruixa té pacte amb el diable; ¡i el diable és un personatge gairebé tan poderós com el bon Déu! Aquestes creences ens valien aleshores més d'un crostó de pa i fins i tot alguna escudella de faves quan n'era el temps. Potser altrament ens hauríem mort de gana.

Deien que la mare era bruixa i ningú no gosava treure'ns d'aquella cabana on jo era nat; ningú no gosava venir a plegar les castanyes sota els castanyers que teníem més a la vora. De manera que quedaven per a nosaltres i així teníem castanyes per fer bullir l'olla a l'hivern; i jo podia dar-me el goig de fer-les petar colgant-les de caliu, en aquelles negres nits de desembre que no s'acaben mai, quan la tramuntana udola a les collades del Puig de la Fiera.

La mare aleshores em cantava ximpleries per fer-me riure, com aquella que fa:

*Castanha rufada
pinta lo vin blanc;
la guèrra es en França,
los viròs la fan.*¹

Ben cert que quan se m'entravessava a la gargamella una bola massa grossa de castanyes mastegades, jo no tenia res més que aigua clara de la font per ajudar-me a empassar; però sentia petar les castanyes, les prenia cremants amb els dits i les pelava per menjar-me-les ben torrades i recremades d'una banda, i tot això ja era ben bonic. ¡I encara hi havia aquella cançó! Aquella guerra que les castanyes anaven a fer als francesos, que a mi em feia cargolar de riure...

No discutirem si la mare era o no era bruixa; el que us puc dir és que dona més bona no n'hi ha hagut mai sota la gran roda groga del sol. Pel que fa al pare, no n'he sentit mai a parlar. I ella mateixa, ¿d'on havia vingut? De la terra alta, deia ella, i no en vaig treure mai l'entrellat; no sé cap a on queia aquella terra alta, ella era molt discreta en aquesta qüestió. Però era bona; bona com aquell pa blanc que vaig veure un parell de vegades avançant el morro dins la cuina d'alguna gran casa pairal, però que no vaig arribar a tastar mai del temps que era mainada.

Ella m'acotxava al jaç amb algun bocí de manta vella per abrigar-me i m'estampia un bon petó a cada galta si jo no podia dormir, a la nit, al seu costat, damunt del munt de

1. Cançoneta sense sentit: «Castanya rogenca pinta el vi blanc; la guerra és a França, les castanyes la fan».

falgueres seques. I calia, pobra dona, que la fam li estenallés les entranyes perquè no em guardés un mos de pa, una poma, un manat d'avellanes o de nous dins la butxaca de la seva jupa. Tota la vida em recordaré de l'escalfor d'aquella jupa i d'aquells braços que m'agombolaven durant les nits més llargues i fredes de l'any...

Tot això és bo de contar, pensareu, però... ¿i el castell de Bainac? ¡No ens en heu parlat encara!

No us dic pas el contrari, i em fa una mica de pena haver-ne de fer esment. Tant se val que us digui per què tot seguit; i després podrem xerrar del castell i xafardejar tant com voldreu.

Hi havia una raconada del Puig de la Fiera on jo no anava gaire quan era petit. És tirant a mà dreta, quan teniu el castell davant vostre.

La mare em deia:

—No vagis per aquella banda, Tibaló (perquè la mare em deia Tibaló, ¿potser encara no ho sabíeu?). Vés a donar un tomb no massa lluny, darrere el més apartat d'aquells tres ametllers que veus allà baix.

—¿I per què, mare? ¿Per què no puc anar de dret?

—¿Per què? Massa ho sabràs prou aviat —responia la pobra dona.

De manera que jo no anava mai per aquella banda; no anava gaire tampoc cap al castell. En això, un vespre del mes d'abril vaig sentir per allà una merla que xiulava com algú que estigués content de la vida que el bon Déu ens ha donat, i vaig pensar que el seu niu no podia ser gaire lluny. Vaig posar-me a escorcollar els esbarzers i les mates, i havent alçat el cap per guaitar un vell roure cobert d'heura fins a la cima, vaig veure, més enllà i més amunt, retallant-se contra el cel rúfol que amenaçava amb una tamborinada

tardana, alguna cosa que m'estrenyé el ventre i em glaçà la sang.

Veia uns pals plantats drets amb d'altres al capdamunt en escaire com per penjar-hi unes balances, i en un d'aquells pals una mena d'espantaocells que a primer cop d'ull no sabia què era. Després, comprenent-ho de sobte, vaig tombar-m'hi d'esquena sense pensar més en merles ni merlots, sinó a fugir d'aquell paratge tan rabent com podia amb les meves pobres cames.

—Has vist les forques de justícia, xiquet —em digué la mare—, i bé calia que un dia o altre les veiessis. I el pallasso que s'hi balandreja és el Pilonet del Brugal.

—¿I qui és que l'hi ha penjat?

—¿Qui? ¡Els del castell!

—¿I per què, mare? ¿Per què?

—Deien que sortia al pas dels mercaders pel camí ral de Sent Andriu.

—¿I era cert, mare?

—Pla que ho podia ser; però, amb tot, era un bon home, que no em negava un rosegó de pa fins quan no en tenia gaire per ell mateix.

Vaig quedar-me quiet. Em semblava veure encara aquell espantaocells que el vent gronxava, i els corbs i les graules que li voletejaven a l'entorn tot grallant i clavant-li cops de bec.

¡Que n'he vistes, després, de forques com aquelles i de penjats com aquell! Al Roc Mauri, vora el Puig de Sent Vincens, al camí ral que va de la vila de Sarlat al Buga, en aquell altre que va de Sarlat a Montinyac, i d'altres i d'altres. I sempre els eixams de corbs i graules, espessos, esvoletegant entorn d'aquells ninots esglaiosos per sadollar-se de la seva carn miserable, que morta i tot encara patia, no acabava de patir mai...